

Izvorni znanstveni rad  
UDK 712.26 (497.5 Lokrum)  
Priljeno: 25.6.2000.

## VRTOVI BENEDIKTINSKE OPATIJE NA OTOKU LOKRUMU

BRUNO ŠIŠIĆ

**SAŽETAK:** Objavljeni vjerodostojni izvori iz prve polovine 15. i druge polovine 16. stoljeća govore da je utjecajna benediktinska opatija na Lokrumu posjedovala izvrsno vođeno i uređeno gospodarstvo s dobro njegovanim vinogradima i povrtnjacima. Izvori ističu i posebnu kategoriju uređenih zelenih prostora, koji su zračili posebnim ugodajem, nazivajući ih "lijepim" (de Diversis) odnosno "prekrasnim vrtovima" (Razzi). Rad se bavi lokrumskim vrtovima u vrijeme benediktinske uprave otokom od 1023. do 1798. godine.

### *Uvod*

Otok Lokrum nalazi se u jugoistočnom dijelu dubrovačkog gradskog prostora. Radijalno postavljen prema Gradu, staroj jezgri Dubrovnika, protegao se oko jedan i pol kilometar u dužinu. Na najbližoj točki Grad i Lokrum međusobno su udaljeni samo nešto više od pola kilometra. Osjetan je napon prostornih silnica, koji ove dvije sasvim osobite prostorne pojave spaja u jedinstvenu urbanu cjelinu.<sup>1</sup>

---

<sup>1</sup> Bruno Šišić, »Prilog raspravama o uređenju i korištenju otoka Lokruma.« *Hortikultura* 1 (1968): 31, 32; Bruno Šišić, »Otok Lokrum - izuzetan perivoj u gradskom prostoru Dubrovnika.«, u: *Otok Lokrum - Ekološke monografije*, knjiga I. Zagreb: HED, 1989: 165, 166.

---

**Bruno Šišić, krajobrazni arhitekt, viši je znanstveni suradnik Centra za povijesne vrtove i razvoj krajobrazu u Dubrovniku Agronomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Adresa: Put Pera Čingrije 4, p.p. 282, 20001 Dubrovnik.**

---

Posebnost otoka Lokruma u prostoru Dubrovnika proizlazi iz njegova značenja. Uz to što naglašeno sudjeluje u tvorbi nadaleko poznate panorame istočnog dijela Dubrovnika, on posjeduje i vrlo izraženu osobnost, slojevit u svakom njenom vidu: prirodnom, krajobraznooblikovnom, kulturnopovijesnom i komunalnorekreacijskom.

Vrijednosti te osobnosti ogledaju se u onomu što Lokrum zapravo jest. On je zakonom zaštićen rezervat razvijene trajnozelene izvorne vegetacije, a ujedno je i najveći uređeni dubrovački gradski perivoj. On je izuzetan spomenik vrtne odnosno krajobrazne arhitekture vrlo duge prošlosti, a posjeduje i vrlo vrijednu arheološku i arhitektonsku jezgru. Vrlo je poznat turistički i rekreacijski, osobito kupališni objekt grada Dubrovnika.

Povijesna potka ovog izuzetnog perivoja sačinjena je mnogostoljetnom ustrajnošću benediktinske opatije u vođenju zemljišnog posjeda kroz uređivanje zemljišta te podizanje i kultiviranje različitih nasada, pa i onih koji spadaju u vrtove namijenjene u prvom redu doživljavanju ugone i uživanju u ljepoti.

Upravo se navršilo dvjesto godina kako su 1798. godine benediktinci napustili otok Lokrum nakon više od sedam i pol stoljeća upravljanja njime.

### *Lokrumska opatija i neki vidovi razvoja srednjovjekovnih vrtova*

Dubrovačka općina darovala je 1023. godine otok Lokrum benediktincima da tu podignu crkvu i samostan te urede svoje gospodarstvo.<sup>2</sup> Tako je bila ustrojena najstarija fratarska zajednica na dubrovačkom području.

Geslo benediktinskog reda *ORA ET LABORA* upućuje na to da su uz molitvu fratri posebno značenje pridavali radu, što potvrđuje i primjer lokrumske opatije. Zapravo, samo se osmišljenim i ustrajnim radom moglo osigurati uspješno stvaranje i uzdržavanje gospodarske osnove opatije, neophodne za zadovoljavanje potreba življenja i to na izdvojenom prostoru kakav je omaleni otok. Ovo otočko imanje predstavljalo je u prvo vrijeme jedini, a kasnije vrlo vrijedan dio razgranate gospodarske osnove lokrumske benediktinske opatije.

---

<sup>2</sup> Vinko Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808*, I. Zagreb: NZMH, 1980: 37; Josip Lučić, »  
Prošlost otoka Lokruma.«, u: *Otok Lokrum - Ekološke monografije*, knjiga I. Zagreb: HED,  
1989: 186.

Postoji, doduše, mišljenje da su prije dolaska benediktinaca na Lokrumu živjeli pustinjaci i monasi basilijanci,<sup>3</sup> pa su se po svoj prilici i oni koristili dijelovima plodne otočke zaravni. Možda su na Lokrumu neke biljne kulture bile uzgajane i znatno ranije, što bi se pak moglo zaključivati po porijeklu imena otoka, za koje se smatra da potječe od latinske riječi “acrumen”,<sup>4</sup> što u prijevodu znači kiselo voće ili agrum.

Svakako, po dolasku na Lokrum benediktinci su bili prionuli uređivanju imanja i obrađivanju zemljišta. S vremenom su s kulturama bilja za prehranu, liječenje i druge potrebe bili zauzeli ne samo čitavu lokrumsku zaravan, nego i rubne pojaseve okolnih padina.

Glede statusa lokrumske benediktinske opatije, ona je već u svojem ranijem razdoblju uživala poseban položaj u crkvenim i nekim društvenim pravima. Ubrzo je bila postala jednom od četiri opatije za koje se smatra da su bile žarištima benediktinskog života na primorskom pojasu Hrvatske tijekom srednjega vijeka (uz Sv. Petar u Osoru, Sv. Krševan u Zadru i Sv. Stjepan kod Splita).<sup>5</sup>

Njezino značenje ogledalo se i u tomu što je sredinom 12. stoljeća lokrumski opat dobio privilegij nošenja biskupskih oznaka.<sup>6</sup>

Opatiju su još u ranijim stoljećima posjećivali ugledni stranci koji su prolazili kroz Dubrovnik, iskazujući joj štovanje.<sup>7</sup>

Do konca 13. stoljeća na Lokrumu su se pokapala i dubrovačka vlastela.<sup>8</sup>

Poznato je također da su lokrumski benediktinci u nekim prigodama obavljali za Dubrovnik osjetljive političke i diplomatske misije.<sup>9</sup>

Sve to potvrđuje visoki ugled, koji je ova opatija uživala. Razumno je stoga pretpostaviti da je ona, primjereno ugledu, skrbila i o razini uređivanja svojih prostora, dakako, i obradivoga zemljišta sred kojega se smjestila.

Još od osnivača Petra Dubrovčanina, koji je ranije bio monah u opatiji Sv. Marije na otočju Tremeiti pred Apulijom, i kasnije, putem drugih fratara,

<sup>3</sup> Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, II. Split: Benedikt. priorat - Tkon, Split, 1964: 421.

<sup>4</sup> Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, II. Zagreb: JAZU, 1973: 315.

<sup>5</sup> I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, II: 11.

<sup>6</sup> I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, II: 424.

<sup>7</sup> Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, I. Split: Benedikt. priorat - Tkon, Split, 1963: 138.

<sup>8</sup> I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, II: 422.

<sup>9</sup> J. Lučić, »Prošlost otoka Lokruma.«: 184.

lokrumaska opatija bila je u bliskim odnosima s jednim od najznačajnijih benediktinskih središta, opatijom Monte Cassino<sup>10</sup> u Italiji.

Povezanost lokrumske opatije s talijanskim krajevima već od njenih početaka i istovremenu poslovnu povezanost Dubrovnika s talijanskim gradovima treba sagledavati kao značajnu okolnost koja je umnogome mogla utjecati na način i razinu uređivanja otvorenih prostora ove opatije i ovoga kraja.

Kako u antičkoj epohi tako i kasnije, tijekom srednjega vijeka, Italija je usprkos povijesnim lomovima bila vodećom mediteranskom zemljom u kultivanju krajobraza i u vještinama uzgoja bilja. Priljev takvih iskustava i znanja mogao se samo pozitivno odražavati na primjereno vođenje i uređivanje u prvo vrijeme lokrumskog, a tijekom vremena i drugih posjeda ove opatije širom dubrovačkog teritorija.

Radi punijeg razumijevanja i odgovarajućeg vrednovanja značenja lokrumskih srednjovjekovnih nasada i vrtova, kao i njihova mjesta na planu razvoja srednjovjekovnog vrtnog umijeća na hrvatskim prostorima, neophodno je makar letimično dotaknuti se onovremenih kretanja u zemljama zapadnoeuropskog kulturnog kruga na tom planu.

\*\*\*

Umjetnost uređivanja vrtova i perivoja, koja je u antičkom Rimu cvjetala<sup>11</sup> iskazujući se kao visoko civilizacijsko dostignuće i pokazatelj dosega u razini življenja, padom Zapadnog Rimskog Carstva pod osvajačkim udarima nadirućih barbarskih naroda na tim se prostorima naprosto bila zagubila. Nestankom Carstva nestali su i društveni slojevi koji su vrtu umjetnost podupirali i njome se koristili kako radi isticanja svojega položaja u društvu tako i iz estetskih i drugih pobuda.

Drastičan raskid s antičkim nasljeđem u novonastalim prilikama učinio je izlišnom potrebu za podizanjem i uređivanjem vrtova i perivoja za provod i

---

<sup>10</sup> I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, II: 420.

<sup>11</sup> Dušan Ogrin, »Imperium Romanum.«, u: *Vrtna umjetnost sveta - Pregled svetovne dediščine*. Ljubljana: PUDON - EWO, 1993: 22-28; Bruno Šišić, »O povijesnom nasljeđu vrtne umjetnosti na jugoslavenskom primorju do početka XIX stoljeća.«, u: *Vrtna umjetnost Jugoslavije*, I. Zagreb: CPVRKD, 1985: 67-87.

doživljavanje različitih vidova ugone. Takvom slijedu događanja glede vrtne umjetnosti u tom ranom postantičkom vremenu pridružio se i odbojan stav mladog izvornog kršćanstva, religije koja je ovladala europskim prostorima, naspram čulnoj ugodi i rastrošnom življenju, propovijedajući smjernost i odricanje od užitaka.<sup>12</sup>

Nepovoljno ozračje za vrtnu umjetnost na zapadnoeuropskim prostorima potrajalo je dosta dugo. Vrlo polagano, tijekom ustrojavanja i razvoja društva na feudalnim posjedničkim i državnim načelima, jedva primjetno pojavljuju se neki vidovi uređivanja zelenih prostora karakteristični za vrtove namijenjene ugodi unošenjem ponekog uređaja ili sadržaja njima svojstvenoga.

Nasuprot tome, u Bizantu, kao i u zemljama arapskog svijeta, stanje u ranijem srednjem vijeku bilo je bitno drugačije. Tu se umjetnost oblikovanja i uređivanja vrtova i perivoja na dvorovima u Carigradu, potom u kalifatima Damaska i Bagdada, te u maurskoj Španjolskoj kontinuirano bila održala i dalje razvijala.<sup>13</sup>

Ono pak što se prvih stoljeća srednjega vijeka kao dodirna točka s antičkim vrtnim nasljeđem trajno bilo održalo u zapadnoeuropskim, osobito u mediteranskim zemljama, ogledalo se kroz uzgoj naslijeđenih gospodarskih, uključivo i vrtlarskih kultura bilja i kroz njegovanje preostalih djelova agrarnih krajobraza. Promatrano u dužemu povijesnom hodu i to je bilo jedno od uporišta u sporom hodu na putu ka ponovnom otkrivanju umijeća uređivanja vrtova za ugodu. Zapravo, oko starosjedilačkih antičkih jezgri koje su bile opstale nije se prekidalo s uzgajanjem otprije poznatih vrsta voća, povrća i vinove loze, jer je o tomu ovisilo preživljavanje stanovništva, a uzgoj se temeljio na naslijeđenim vještinama. Primjerice, vrlo je značajno što se u dugogodišnjim nasadima bio očuvao rimski način pravilne višeredne sadnje zvan *quincunx*, ili što su se bili održali i neki karakteristični uzgojni oblici poput uzgoja vinove loze na odrini - pergoli.<sup>14</sup>

Među naseljima koja su baštinila vidove antičkog agrikulturnog nasljeđa spadao je i Ragusium, tadašnji Dubrovnik, gdje se bilo doselilo izbjeglo

<sup>12</sup> Pierre Grimal, »Le jardin médiévale - La postérité occidentale du jardin antique.«, u: *L'art des jardins*. Paris: Presse universitaire, 1964: 51-66.

<sup>13</sup> P. Grimal, »Le jardin médiévale«: 36-50.

<sup>14</sup> Bruno Šišić, *Dubrovački renesansni vrt - Nastajanje i oblikovna obilježja*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 1991: 26 i 40.

stanovništvo nedalekog antičkog Epidauruma, današnjeg Cavtata.

Od najranijeg postantičkog vremena pa nakon više stoljeća, tijekom kojih su gradovi pomalo rasli, a agrarni posjedi širili se oko njih, voćnjaci, vinogradi i korisni vrtovi s miješanim nasadima uokolo nekih poznatih gradskih središta bili su prerasli u čitave pojaseve njegovanog prigradskog zelenila.

Značenju tih dugopoteznih zelenih sklopova, koji su bitno pridonosili ozračju ugodnog, kultiviranog i zdravog krajobraza, u svojim su djelima s kraja 13. i početka 14. stoljeća pozornost posvetili Crescentius, opisujući okolicu Bologne, kao i Villani, prikazujući okolicu Firence.

U tom svjetlu imali smo također priliku tumačiti i neke uporišne podatke koji govore o sličnoj pojavi u uobličavanju pojasa kultiviranih zelenih prostora u neposrednom okruženju grada Dubrovnika od polovine 13. stoljeća pa nadalje.<sup>15</sup>

Izvjescu sličnost sa spomenutim vidom krajobrazne i vrtne kulture tijekom srednjeg vijeka pokazivali su i zeleni prostori utemeljeni uz neke značajnije samostane kao istaknuta duhovna i kulturna središta. Podaci o tomu sežu u 9. stoljeće, u osobito vrijednim pisanim i grafičkim dokumentima poznate benediktinske opatije Sankt Gallen u Švicarskoj.<sup>16</sup> Dugogodišnji nasadi voća i vinove loze na samostanskim posjedima uokolo samostanskih zdanja tvorili su zelene krajobrazne strukture koje su imale šire ambijentalno značenje. S vremenom se i unutar samostanskog arhitektonskog sklopa pojavio specifično uređen vrtni prostor poznat kao klaustarski vrt. Inače, klaustri samostana sa svojim atrijima i peristilima vuku korijen iz antičkoga arhitektonskog nasljeđa.<sup>17</sup>

U otvorenim prostorima nekih samostanskih klaustara tek se s vremenom površinu tla, ukoliko nije bila popločena, počelo dijeliti ukriženim stazama, pa se na tako priređenim plohama sadilo pretežito nisko, uglavnom ljekovito bilje uz poneki grm ili stabalce.

Na hrvatskoj obali, u toplom i suhom krškom kraju, dvorišta samostan-

<sup>15</sup> B. Šišić, »Vrtovi predrenesansnoga doba u Dubrovniku-Vrtovi građana.«, u: *Dubrovački renesansni vrt*: 38-46.

<sup>16</sup> Maria Luise Gothein, *Geschichte der Gartenkunst*, I. Jena, 1926: slika 124.

<sup>17</sup> Dušan Ogrin, »Samostanski vrtovi-Srednjeveški dvorni vrtovi.«, u: *Vrtna umetnost sveta - Pregled svetovne dediščine*. Ljubljana: PUDON - EWO, 1993: 33-44.

skih klaustara najčešće su bila popločena i pod pločnikom providena cisternom kao spremištem za kišnicu, jer je to bio jedini izvor pitke vode. U tom se pogledu područje Dubrovačke Republike razlikovalo od ostalih naših obalnih krajeva, jer je tu postojao zapaženi broj samostana s uređenim klaustarskim vrtom. Najpoznatiji među njima je jednoosno oblikovani vrtni prostor donjeg klaustara samostana Male braće u Dubrovniku iz 14. stoljeća.<sup>18</sup>

Održavanje, obnavljanje i širenje srednjovjekovnih kultiviranih agrarnih krajobraza uz gradove, samostane i zámkove može se smatrati jednim od povijesnih preduvjeta za pojavu i takvih zelenih prostora, koji će se kroz stvorene pogodnosti ukazati podesnima za ugodan boravak i provod u njima. No, proces je u tom smjeru tekao vrlo sporo. To potvrđuju i rijetka djela pisana između 10. i 13. stoljeća u kojima se može naći tek poneki spomen o kakvom zelenom prostoru na neki način prilagođenom za prigodno boravljenje u njemu, a što se odnosilo na legendarne ličnosti poput Karla Velikog, kralja Artura, viteza Rolanda ili Tristana i Izolde, pa su ti oskudni opisi po svoj prilici bili više plod mašte nego stvarnosti.

Značajan srednjovjekovni prikaz zelenog prostora koji je raspolagao i nekim sadržajima koji su ga činili pogodnim za boravak može se naći tek u poznatom *Romanu o ruži*, objavljenom početkom 13. stoljeća. Znakovito za rasuđivanje o karakteru takvog zelenog prostora u tom trenutku srednjega vijeka jest to što ga je pisac romana, Francuz G. de Lorris, definirao terminom *le verger*, odnosno voćnjak.<sup>19</sup> Njegovim nasadima dominirala su stabla voćaka, pa je nasad vjerojatno barem dijelom bio ustrojen sadnjom stabala u redove. Prema tom opisu voćnjak je bio ograđen zidovima. U njega se ulazilo kroz vrata, od kojih je prema staroj pergoli vodila staza porubljena mentom i komoračem. Spominje se također i fontana u podnožju jednoga bora, što znači da je, pored voćaka, tu bilo i drugog drveća.

Taj srednjovjekovni voćnjak s nekim značajkama vrta za ugodu pisac je bio smjestio u srednju Francusku, u dolinu rijeke Loire. Navodeći da su u njemu bile uzgajane i neke vrste južnog voća, pa čak i datule, daje povoda vjerovati da je opis nastao i pod utjecajem onoga što su povratnici s križarskih vojni bili vidjeli i doživjeli na Bliskom Istoku.<sup>20</sup>

<sup>18</sup> B. Šišić, »O povijesnom nasljeđu vrtné umjetnosti«: 75.

<sup>19</sup> *Le Petit Robert, Dictionnaire alphabétique & analogique de la langue française*. Paris: S.N.L., 1973: 1888.

<sup>20</sup> P. Grimal, »Le jardin médiévale«: 55.

Zeleni prostori, koji su raznolikošću bilja i uređaja bili izrazitije okrenuti pružanju ugone, kakvi su primjerice bili prikazani u Boccaccievu *Dekameronu*, u još ponekom tekstu ili na nekom crtežu, javljaju se tek tijekom 14. i prve polovine 15. stoljeća. Humanističke ideje i težnje toga vremena, napajajući se antičkim izvorima, potaknule su potrebu za neposrednim susretom s prirodom i pobudile zanimanje za boravak u uređenim vrtovima. Dovelovelo je to do pojave novog umjetničkog sloga, koji je bio odraz tog duhovnog i društvenog preporoda, poznatijega pod nazivom renesansa. Tada nastaju i vrtovi koncipirani na novim filozofskim i oblikovnim načelima. Započinje ponovni snažni uzlet vrtne umjetnosti na zapadnoeuropskim prostorima nakon gotovo jednog tisućljeća. Prvi vrtovi uređeni renesansnim oblikovnim slogom pojavili su se oko sredine 15. stoljeća u Toskani, u Italiji.

Ovaj letimični pogled na neke osnovne spoznaje o razvoju srednjovjekovnih kultiviranih zelenih prostora neka posluži kao pristup prosuđivanju usklađenosti uređenja njegovanih zelenih prostora uokolo benediktinske opatije na Lokrumu s općim onovremenim stanjem na planu krajobraznog i vrtovog uređenja.

### *Tumačenje izvora o vrtovima Lokrumske opatije*

Nasadi benediktinske opatije na otoku Lokrumu još od prvih stoljeća njezina postojanja po svemu sudeći isticali su se njegovanošću i načinom uređenja.

Takova tvrdnja nije samo pretpostavka temeljena na poznatom ugledu i bogatstvu ove opatije te na njenim vezama s razvijenim prekomorskim krajevima. Uvjerljivo svjedočenje o tome ostavio nam je talijanski humanist i upravitelj dubrovačke gimnazije u četvrtom desetljeću 15. stoljeća Filip de Diversis. Njegovo djelo *Opis položaja, zgrada, državnog uređenja i pohvalnih običaja slavnog grada Dubrovnika* iz 1440. godine izvrstan je dokumentaristički prikaz onovremenoga Dubrovnika.<sup>21</sup>

Među ostalim tu se nalazi i kratak osvrt na otok Lokrum, gdje navodi

<sup>21</sup> Filip de Diversis de Quartigianis, »Opis položaja, zgrada, državnog uređenja i pohvalnih običaja slavnog grada Dubrovnika.«, preveo s latinskog Ivan Božić, *Dubrovnik* 16/3 (1973): 11-74.



kako slijedi: "...na otoku koji se zove Lokrum, nalazi se.....manastir i opatija crnih fratara u habitu Svetoga Benedikta. Oni imaju velike prihode. Cijeli otok pripada manastiru. Na njemu ima mnogo vinograda koji daju dobro vino, plodnih povrtnjaka i **lijepih vrtova**. Na otoku ne živi i ne radi nitko osim opata, fratara i tih siromaha i nema druge kuće osim samostanskih zgrada. Kada je more mirno, tamo ponekad dolaze građani i stranci iz pobožnosti ili radi okrijepljenja duše i tijela".<sup>22</sup>

Nesporno je, dakle, da je u srednjem vijeku na Lokrumu doista bio dobro i lijepo uređen zemljišni posjed.

Spominjući "lijepe vrtove", procjenjujemo da se de Diversis našao ponukanim iskazati onu posebnu kategoriju kultiviranog zelenila koja je odskakala načinom uređenja i nasadima sačinjenima od zanimljivog bilja te zračila posebnim ugođajem.

Očito su ti vrtovi umnogome pridonosili privlačnosti lokrumske opatije, koju su rado posjećivali Dubrovčani i stranci, motivirani također i dobrim provodom.

Kada je riječ o srednjovjekovnim vrtovima, vremenski od nas dosta udaljenima, a i radi predodžbe o tadašnjim lokrumskim vrtovima, postavljaju se značajna pitanja: kojim biljem su bili posađeni i kako su bili uobličeni?

Prvi pouzdani podaci o biljnim kulturama u srednjovjekovnim vrtovima odnose se na kultivirane zelene prostore opatije u Sankt Gallenu iz 9. i 10. stoljeća. Iz najstarijeg očuvanog nacrtu jednog srednjovjekovnog samostana kao i iz zapisa doznaje se da su u to vrijeme u njegovim voćnjacima bile posađene kruške, šljive, dudovi, smokve i orasi. Od povrtnog bilja spominju se poriluk, češnjak, peršin i mak, od aromatičnog bilja ruta, ruzmarin i kadulja, a od cvijeća ruže, ljiljani i gladiole.<sup>23</sup>

Crescentius (Pietro de Crescenzi), raspravljajući krajem 13. stoljeća pored ostaloga i o vrtovima, spominje sjenovite pergole vinove loze kao rasprostranjen vrtni uređaj, odnosno vrtnooblikovni element. Među vrstama nižeg vrtnog bilja, kojim su vrtovi bili posađeni, navodi rutu, kadulju, bosiljak, mažuran i metvicu. Za drveće kaže da je često bilo posađeno oko zidova, spominjući od voćaka jabuke, kruške i šipke (nare), a od ostalog drveća

---

<sup>22</sup> F. de Diversis, »Opis«: 19.

<sup>23</sup> Georgina Mason, »Medieval and Early Humanist Gardens.«, u: Italian Gardens, Thames and Hudson, London, 1966: 46.

čemprese i lovore. Od cvijeća najzastupljeniji, po njemu, bili su ljiljani i ruže.<sup>24</sup>

Razmatrajući razdoblje u kojemu su nastajali i uobličavali se lokrumski srednjovjekovni vrtovi ne smije se gubiti iz vida da su u 12. stoljeću u normanske vrtove na jugu Italije u kulturu bili uvedeni naranče i limuni, drvenaste vrste koje će otada dobivati sve više na značenju u vrtovima sredozemnih zemalja. Kada je riječ o palmi datuli, koja u toplom podneblju daje slatke jestive plodove, na jug Italije bila je unesena još ranije posredstvom arapskih osvajača.<sup>25</sup>

Tekstovi o vrtovima 14. i 15. stoljeća proširuju broj korištenih vrsta bilja svih uzrasta. Tako se među povrtnim i aromatičnim biljem spominju na pr. špinat, repa, velenduh (hisop) i komorač. Od penjačica, pored svugdje prisutne vinove loze, spominju se brštan, pa i vijenci ruža. Među vrtnim grmovima navode se također mirta i borovica, među vočkama još i trešnja, a među drvećem i dubovi i borovi. Tu i tamo u vrtovima su se pojavile i šišane živice šimšira, a pred prigradskim kućama plohe travnate tratine.<sup>26</sup>

Tijekom 15. stoljeća za urešavanje otvorenih prostora oko nastambi u većoj mjeri koristilo se i lonce od terakote ispunjene cvijećem i mirisavim biljem.<sup>27</sup>

Kada je pak riječ o bilju u našim srednjovjekovnim vrtovima, od posebnog su značenja spoznaje do kojih se došlo istraživanjem prošlosti dubrovačkog agrara, a odnose se na biljne vrste koje se u to vrijeme uzgajalo na ovom području, pa slijedom toga i na Lokrumu.

Ponajprije treba spomenuti da je dubrovačke agrarne posjede, što se tiče njihove zauzetosti zahtjevnijim i višegodišnjim kulturama i glede intenziteta provođenja uzgojnih mjera, karakterizirala jedna posebnost. Sastojala se u naglašenoj brizi vlasteoskih rodova za svoja zemljišta, koja su posjedovali od starine i koja su se mahom nalazila u blizini Grada. Ona su imala poseban status, pa i poseban naziv - "carina". Bila su to najbolje obrađena imanja na kojima se uzgajalo najvrednije kulture kao što su vinova loza, voće i povrće.<sup>28</sup> Interes za održanjem visoke razine uzgoja i proizvodnje u prvom redu

<sup>24</sup> G. Mason, »Medieval and Early Humanist Gardens.«: 50.

<sup>25</sup> G. Mason, »Medieval and Early Humanist Gardens.«: 48.

<sup>26</sup> G. Mason, »Medieval and Early Humanist Gardens.«: 50-62.

<sup>27</sup> G. Mason, »Medieval and Early Humanist Gardens.«: 63.

<sup>28</sup> B. Šišić, »Kretanje i značajke zemljoposjeda.«, u: *Dubrovački renesansni vrt*: 19-25.

na tim zemljištima bio je ustvari trajni poticaj da poljodjelstvo dubrovačkog kraja neprestano održava korak s razvojem poljodjelstva i vrtlarstva u najnaprednijim dijelovima Europe.

O kulturnom bilju koje se pred kraj 13. stoljeća uzgajalo u okolici Dubrovnika doznaje se iz podataka koji se odnose na tadašnju ponudu plodova i zeleni na dubrovačkoj gradskoj tržnici. Od jezgričavog voća bile su zastupljene jabuke, kruške i dunje, od koštuničavog voća trešnje, višnje, breskve i šljive, od lupinastog voća orasi i bademi, od ostalog voća murve i oskoruše, od južnoga voća masline, šipci (nari) i, što je vrlo dragocjen podatak, naranče. Također, raznolika je bila i ponuda povrća. Mnogo su zastupljene bile razne vrste kupusnjača, od kojih se u dubrovačkom kraju još i danas neke veoma cijene, kao primjerice prokule i kavolin. Od sočivica zastupljeni su bili bob, leća, slanutak i grahorica, a od ostalog povrća luk i češnjak, tikve, dinje i lubenice, pa kopar i drugo začinsko bilje. Treba računati i na to da se u sezoni berbe javljalo i grožđe.

Stoljeće i pol kasnije ove podatke potvrdio je, a donekle i proširio u spomenutom *Opisu* Filip de Diversis. On navodi da "...seljaci donose u balicama i tako prodaju povrće kao kupus, blitvu, salatu, petrusin, rutu, rikulu, kadulju, krastavce, žućenicu, radić, rotkvicu, celer, komorač, lišće i cvijeće i sjeme kopra, ruže, ljubičice, ljiljane i ostalo, kao i trešnje, višnje i slično voće..." Također i to da se "...prodaju na malo i svježe i stare jabuke i kruške, svježi bob, smokve, orasi, lješnjaci, bademi i slično voće... i gorčica, limuni i naranče... na komad".<sup>29</sup>

Osobito je vrijedna spoznaja da su još u 13. stoljeću naranče, a u 15. stoljeću, uz naranče, i limuni imali udjela u tadašnjim dubrovačkim vrtnim nasadima i u potrošnji. Među biljem koje se sadilo treba dodati i poznatu činjenicu da je vazda zelen aromatični lovor bio osobito cijenjen u dubrovačkim srednjovjekovnim vrtovima.

Dakle, u vinogradima, voćnjacima i vrtovima uokolo Dubrovnika uzgajalo se različito kulturno bilje, isto ono koje se spominje u onovremenim nasadima i vrtovima Italije ili Francuske, vodećih europskih zemalja u poljodjelstvu i vrtlarstvu.

O razvijenosti poljodjelstva i vrtlarstva u srednjovjekovnom Dubrovniku govori također i vrlo značajan podatak da se već od 13. stoljeća u Du-

---

<sup>29</sup> F. de Diversis, »Opis«: 72, 73.

brovniku spominju vrtlarska struka i vrtlari kao obrtnici.<sup>30</sup> Polazišta toj pojavi sežu u raniji srednji vijek. Već otada, u skladu s naslijeđenom tradicijom, u poljodjelstvu dubrovačkoga kraja kontinuirano se obavljao odabir među poljodjelskim radnicima, u to vrijeme pretežno robovima, a na temelju poznavanja složenijih vještina pri uzgoju zahtjevnijih kultura kao što su neke vrste povrća, voća, cvijeća i vinove loze. Ti vrsniji uzgajivači sjemena, rasada i sadnica, dobri znalci orezivanja, presađivanja, cijepljenja i drugih uzgojnih vještina, koji su od 13. stoljeća pa dalje kao slobodnjaci sve te poslove samostalno sa zainteresiranim strankama ugovarali, potom obavljali i za to bili plaćeni, pa po toj osnovi i imovinu stjecali, bili su tretirani kao vrtlari obrtnici. U arhivskim dokumentima spominju se pod nazivima *ortolanus* ili *ortorarius*.<sup>31</sup>

Povoljno stanje u dubrovačkom kraju tijekom srednjeg vijeka na planu uzgoja kulturnog bilja predstavljalo je jednu od značajnih pogodnosti koje su i ovdje bile pridonijele postupnoj pojavi i takvih zelenih prostora koji su, pored koristi, nudili mogućnost ugodnog boravka u njima. Tako se u neke od tih srednjovjekovnih prigradskih nasada i korisnih vrtova, u kultivirani zeleni medij, među plodonosno, rascvjetalo i mirisno bilje počelo unositi i takve sadržaje kao što su staze i odmorišta, pergole i vidikovci, a od 13. stoljeća tu i tamo i obiteljske kapelice, što je pridonosilo povremenom održavanju i opuštanju u tim prostorima.<sup>32</sup>

Pri razmatranju srednjovjekovnih vrtova, i onih europskih i ovih dubrovačkih, sve u svemu čini se da su bolje poznate činjenice koje se odnose na njihovu vegetacijsku komponentu, nego što se zna kako su ti srednjovjekovni vrtni prostori bili prostorno strukturirani odnosno oblikovani. Izvori koji bi jasnije osvijetlili to pitanje vrlo su oskudni, pa treba spomenuti ono što baca nešto svjetla na to pitanje.

Prvu pouzdaniju predstavu o uređenju jednog srednjovjekovnog vrta pruža već spomenuti nacrt samostana Sankt Gallen, prikazujući složeni arhitektonski sklop samostana s crkvom i pratećim objektima. No, iz njega se vidi da je samostan raspolagao s prostranim voćnjacima uokolo njega, dok se u užem dijelu sklopa uzgajalo povrće, ljekovito i aromatično bilje i

<sup>30</sup> Josip Lučić, *Obrti i usluge u Dubrovniku do početka XIV stoljeća*. Zagreb, 1979: 112.

<sup>31</sup> B. Šišić, »Uzgoj kulturnog bilja.«, u: *Dubrovački renesansni vrt*: 29.

<sup>32</sup> Bruno Šišić, »Naznake povijesnoga razvoja u uređivanju vrtnih prostora na području Dubrovnika do pojave renesanse.« *Dubrovački horizonti* 27 (1987): 70-80.

cvijeće. To nisko bilje bilo je sađeno u pravokutnim gredicama, međusobno odijeljenima stazicama. Svaka gredica bila je zauzeta jednom vrstom bilja. Za razliku od ostalog bilja, cvijeće je bilo sporadično uneseno među mirisave trave i zelje.<sup>33</sup> Što se pak njegova klaustra u ranom razdoblju tiče, u njemu se može razaznati poneko drvo, ali ne ostavlja dojam da je riječ o klaustarskom vrtu oblikovanom po uobičajenom obrascu, kao što je kasnije bio uređen. Zapravo, često se koristio obrazac po kojemu je površina tla u klaustarskim vrtovima bila podijeljena dvjema ukrštenim stazama na četiri četvorine i sa zdencem u sredini.

Iz kasnijih crteža, koji prikazuju neke druge srednjovjekovne vrtne prostore, vidi se da su u njima gredice niskog bilja bile također manje-više izduženog pravokutnog oblika, položene jedna do druge i odijeljene stazom, te izdignute površine porubljene građenim rubnjakom ili zidićem.<sup>34</sup>



Slika 1. Pristupni put od lučice do samostanskog sklopa - najstarija staza trasirana u 11. stoljeću

<sup>33</sup> G. Mason, »Medieval and Early Humanist Gardens.«: 46.

<sup>34</sup> P. Grimal, »Le jardin médiéval«: 54-57.

Klaustarski vrt u samostanu Male braće u Dubrovniku iz 14. stoljeća najstariji je očuvani srednjovjekovni vrt u Hrvatskoj. Razdijeljen je, međutim, samo središnjom opločenom stazom porubljenom sa strana kamenim klupama s naslonom na dva produga pravokutna polja izdignute površine namijenjena zelenilu. Na južnom kraju staze je fontana postavljena četrdesetih godina 15. stoljeća. De Diversis navodi kako su prvom polovinom 15. stoljeća tu rasla stabla naranača i lovora i zelje ispod njih. Ovaj klaustarski vrt ističe se osobitošću i vrsnošću uređenja, pa je jedan od vrlo vrijednih vrtova te vrste u sklopu europskog nasljeđa vrtne umjetnosti.<sup>35</sup>

Iako su ovo skromne spoznaje o načinu uređivanja srednjovjekovnih vrtova, one ipak služe kao polazište u promišljanju kako su možda izgledali i vrtovi lokrumske opatije.

Svakako, glavninu prostora plodne i obrađene zaravni otoka zauzimali su dobro njegovani vinogradi, te čestice zemljišta namijenjene uzgoju voća i povrća, što je bilo u funkciji podmirivanja potreba fratarske zajednice.

Vinogradi, a možda dijelom i voćnjaci, vjerojatno su bili utemeljeni sadnjom u redove i s određenim razmacima u redu, prema naslijeđenom antičkom obrascu zvanom *quincunx*. Povrće, te začinsko i ljekovito bilje najvjerojatnije je bilo sadeno po vrstama na uredno složenim pravokutnim gredicama dužina kojih je ovisila o veličini i obliku čestice zemlje, a nizale su se jedna do druge ili jedna u nastavku druge. Broj gredica pod pojedinom kulturom zavisio je o zastupljenosti neke vrste, odnosno o potrebama fratarske zajednice za pojedinim proizvodom.

No, Lokrum je u srednjemu vijeku raspolagao i prostorima u zelenilu posebnog ugođaja, koje je de Diversis obilježio nazivom "lijepi vrtovi".

To se svakako odnosilo na zelene poteze duž pristupnog puta i na prostore oko arhitektonskog sklopa opatije. Imajući u vidu naznake o uređenju spomenutog vrta-voćnjaka u *Romanu o ruži*, za pretpostaviti je da su pristupni put (slika 1) i staze bili porubljeni potezima i gredicama nižeg aromatičnog i cvjetnog bilja, a površine plodnog tla u blizini romaničke crkve i samostanskih zdanja (slike 2-5) ispunjavalo je raznolikije i zanimljivije složeno zelenilo sastavljeno od stabala i stabilaca voćaka i možda još nekih drugih drvenastih vrsta, voćnih i aromatičnih grmova različitog uzrasta i oblika, rascvjetanih i plodonosnih u različita doba godine, uz pokrovno nisko

<sup>35</sup> B. Šišić, »Samostanski vrtovi«, u: *Dubrovački renesansni vrt*: 48-50.



Slika 2. Pogled izvana na ostatke romaničke crkve Sv. Marije srušene u velikom potresu 1667. godine



Slika 3. Unutrašnjost crkve srušene u potresu



Slika 4. Unutarnja strana sjevernog zida crkve

mirisno i cvjetno bilje.

Imajući u vidu s razlogom pretpostavljenu visoku razinu kultiviranosti i vrsnoću tadašnjih lokrumskih nasada, velika je mogućnost da su se upravo u tim lokrumskim srednjovjekovnim vrtovima po prvi put na dubrovačkomu području u kulturi bili pojavili naranače i limuni, koje se sve vrijeme kasnije smatralo najvrjednijim biljem dubrovačkih vrtova. Već je spomenuto da se





Slika 5. Kula osmatračnica u sjeverozapadnom kutu srušenog sklopa crkve i samostana

narandže prodavalo u Dubrovniku na tržnici već u 13. stoljeću, a limone u 15. stoljeću.

Ima li se u vidu starost i ugled lokrumske benediktinske opatije, kao i primjerna uređenost obradivih zelenih prostora već od samih početaka, može se s punim pravom govoriti o njenom srednjovjekovnom primatu u pogledu krajobraznog odnosno vrtog uređenja na području koje je pripadalo Du-



Slika 6. Lice istočnog krila gotičko-renesansnog samostana s glavnim ulaznim vratima u kutu

brovniku. Zapravo, pored spomenutog klaustarskog vrta, i vanjski voćnjak samostana Male braće u Dubrovniku, dio kojega i sada postoji u vidu nekoliko terasa zelenila pod kulom Minčetom, bio je osnovan tek u 14. stoljeću.

Godine 1466. lokrumska benediktinska opatija bila je pripojena kongregaciji Sv. Justine u Padovi, jednoj od najjačih benediktinskih zajednica, kojoj se nešto kasnije priključila i montekasinska opatija.<sup>36</sup> Značilo je to novi poticaj, koji je bio potvrđen gradnjom drugoga znatno većeg i udobnijeg samostana u gotičko-renesansnom slogu<sup>37</sup> dovršenog tridesetih godina 16. stoljeća (slika 6). Novo četverkrilno zdanje samostana s klaustrom, koje su sa svih strana okruživali svodovi podgrađenog trijema poduprti uz vanjski rub kasnogotičkim stupovima (slika 7), bilo je prislonjeno uz južno krilo starijeg romaničkog samostana.

<sup>36</sup> I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, II: 425.

<sup>37</sup> Cvito Fisković, »Lokrumski spomenici.«, u: *Bulletin Zavoda za likovne umjetnosti JAZU* 11/2 (1963): 47-65.



Slika 7. Trijem klaustra s kasnogotičkim stupovima pod istočnim krilom gotičko-renesansnog samostana

Dok je dvorište romaničkog samostana bilo zauzeto gustijernom iz koje se samostan opskrbljivao pitkom vodom, otvoreni prostor klaustra novog samostana nije bio popločan, već je ostao prepušten plodnome tlu na kojemu je samostan i podignut. Spremište za vodu kišnicu i kamena kruna zdenca s grbom dubrovačkog vlasteoskog roda Giorgi (Đurđević) bili su smješteni pod trijemom južnog krila samostana, gdje se i sada nalaze. Takvo rješenje omogućilo je da atrij klaustra, poput još nekih u dubrovačkom kraju, bude namijenjen zelenilu i uređen kao klaustarski vrt (slika 8).



Slika 8. Motiv iz klaustarskog vrta

Da su se vrtovi lokrumske opatije doista isticali svojim uređenjem meritorno svjedočanstvo o tomu ostavio je i dominikanac Serafino Razzi. Osamdesetih godina 16. stoljeća došao je po nalogu crkvenih vlasti iz Italije u Dubrovnik, gdje se bio zadržao dvije godine prošavši čitavim dubrovačkim krajem, koji je opisao u svojoj knjizi *La storia di Raugia*, objavljenoj 1595. godine.

Spominjući u knjizi Lokrum, naveo je da na otoku postoji “samo jedna opatija i izvanredan benediktinski samostan sagrađen... po Dubrovačkoj Republici s **prekrasnim vrtovima** i vinogradima na ravnomu dijelu otoka pre-

ma jugu i istoku”.<sup>38</sup>

Dakle, kao i de Diversis čitavo stoljeće i pol ranije, i Razzi se našao ponukanim istaknuti ljepotu kojom su zračili i ugodu koju su pružali uređeni vrtovi i drugi nasadi lokrumske benediktinske opatije. To su vjerodostojni izvori koji omogućuju da i danas o starim lokrumskim vrtovima možemo donositi valjani sud.

No, pored uzornog vođenja samostanskog gospodarstva, uzgoja nasada i ondašnjem vremenu primjerenog oblikovanja vrtnih prostora, na temelju izvora može se zaključiti i to da se u vrijeme benediktinske uprave Lokrumom provodilo i neke druge zahvate na uređivanju okolnog prostora opatije unutar sklopova prirodnog zelenila koje prekriva najveći dio otoka. To se posebno odnosi na južne prostore, one bliže samostanu, obrasle vrlo vrijednim sastojinama spontane vegetacije. Neke naznake o tomu ostavio je poznati botaničar i ravnatelj botaničkog vrta Sveučilišta u Padovi, Šibenčanin Robert Visiani.

U vrijeme Visianijeva posjeta Lokrumu 1863. godine, na prostoru nedaleko samostana uz stabla česvine, ovdje izvorne vrste, isticala su se stabla alepskoga bora i pinjola, a tu su rasla i stabla lovora i rogača. Među ostalim Visiani spominje da je nad lučicom u Portoču zatekao vrlo staro i snažno razvijeno stablo alepskoga bora razgranato iz debla u tri snažna kraka s vrlo širokom krošnjom. Pod tim golemim stablom bilo je uređeno odmorite s pogledom na more prikladno za sjedanje u hladovini za vrijeme ljetnih vrućina.<sup>39</sup>

Prisutnost alepskog bora, pinjola pa i lovora u šumovitom predjelu otoka nadomak Portoča i nedaleko samostana upućuje na zahvate koje su benediktinci bili proveli u svrhu dopunjavanja izvornog zelenila kako bi se, oplemenjen raznolikijim zelenilom i prokrčenim stazama, ovaj predio mogao koristiti kao prirodni perivoj pogodan za šetnju i meditiranje.

---

<sup>38</sup> Serafino Razzi, *La storia di Raugia*. Lucca, 1595: 170. ...*Ma vi è solamente vna Badia e Monastero magnifico di San Benedetto negro, edificato... dalla Republica Raugia, con bellissimi giardini e vigne, nella parte piana dell'Isola, al mezzogiorno, e a leuante*. Zanimljiv je dio teksta koji se odnosi na zelenilo otoka: *Ma perchè non ci sono se non acqua dolci cisternali, quindi è fra quelle perpetue verdure di lecci, di ginepri, di bossoli, di mortelle, di pini, e d'altri arbori di più sorte, non si veggono volare, ne vi si odono cantare, se non rari augelli*.

<sup>39</sup> R. Visiani, »Sulla vegetazione e sul clima dell' isola di Lacroma in Dalmazia.« Trieste, 1963: 1-16.

Alepski bor i pinjol benediktinci su odavna bili unijeli u zelenilo Lokruma. Za lovor se može reći da je drvenasta vrsta koja se javlja spontano na nekim lokalitetima dubrovačkoga kraja, gdje je dublje i vlažnije tlo (na pr. Trsteno ili Ljuta u Konavlima). Za suho lokrumsko stanište to se ne može kazati. Izrasli primjerci i skupine lovora danas se nalaze pretežito razbacani unutar sklopova prirodnog zelenila. Lovor je svakako još od davnine bio našao svoje mjesto u lokrumskim vrtovima i nasadima jer, kako nam je dobro poznato, bio je kao cijenjeno drvo sađen u dubrovačkim srednjovjekovnim vrtovima.

Vezano uz ostale zahvate na prostorima otoka potrebno je spomenuti da su u razdoblju benediktinske uprave Lokrumom bili izvođeni i drugi radovi od posebnog značenja kao, primjerice, izrada i održavanje putova provedenih po otoku.

Kako je Dubrovačkoj Republici otok Lokrum bio od prvorazrednog strateškog značenja kao zaštita Gradu i kao pogodna točka za nadzor plovnih putova u blizini Grada, duž otoka je u smjeru njegova sjevernog kraja bio prokrčen šumski put proveden u dva povezana pravca, što je omogućavalo obilaženje otokom. Put je vodio od lučice u Portoču duž sjevernog ruba obradivog zemljišta samostanskog gospodarstva, krivudajući sredinom otoka prema sjeveru sve do njegova vrha, odakle se najbolje moglo osmatrati okolinu na sve strane. Spuštao se zatim niz sjevernu padinu otoka, zakrećući prema pomoćnom pristanu zvanom Skalica, pa se odatle, prateći na odstojanju sjeveroistočnu obalnu crtu, vraćao na polazište u Portoč.<sup>40</sup>

Povezanost Portoča i Skalice bila je za život na otoku od posebnog značenja. Morski put od Grada do Skalice na otoku ili obrnuto bio je znatno kraći od onoga od Grada do Portoča. To ga je činilo podesnijim za korištenje za vrijeme vremenskih nepogoda i radi drugih praktičnih razloga, što opravdava mišljenje da su Portoč i Skalica odmah po osnutku samostana bili povezani putom.

Također treba spomenuti da je za vrijeme benediktinske uprave otokom Dubrovačka Republika sagradila lazaret na Lokrumu. Gradnja je trajala od 1534. do 1557. godine.<sup>41</sup> Blizina Grada i prostorna odovojenost išli su u prilog odluci dubrovačke vlade da na sjevernoj polovini otoka podigne treći

---

<sup>40</sup> *Mapa otoka Lokruma iz 1837. godine.* Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju u Splitu.

<sup>41</sup> Vinko Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808.*, I. Zagreb: NZMH, 1980: 99.

po redu dubrovački lazaret radi zaštite od zaraznih bolesti. U međuvremenu, Republika se bila predomislila smatrajući da bi mogao biti iskorišten kao utvrda za napad na Grad. Nešto kasnije se prišlo njegovu razgrađivanju i odnošenju kamena u svrhu dogradnje gradskih zidina. Ostao je očuvan visoki ogradni zid koji uokviruje četvorinastu površinu veličine oko jednoga hektara. Nakon razgradnje unutrašnjih zidova zemljište je bilo iskrčeno i posađeno maslinama, pa tu i sada raste poneko stablo masline.

Katastrofalni potres dana 6. travnja 1667. godine, koji je razorio znatni dio Grada, nanio je benediktinskoj opatiji na Lokrumu nepopravljive štete. Razoreni su romanička crkva Sv. Marije, stariji samostan, te sjeverno i zapadno krilo novijeg samostana.

Dubrovnik, koji se nakon strašnoga potresa oporavljao čitavo stoljeće, nije bio smogao snage i sredstava da uza sve drugo što je bilo uništeno obnavlja i lokrumske ruševine.

Razdoblje poslije potresa bilo je obilježeno velikim osiromašenjem i propadanjem ove ugledne i nekada bogate opatije. Nezainteresirana da je obnovi, Dubrovačka Republika uspjela je nagovoriti papu Pija VI. da ukine lokrumsku benediktinsku opatiju, što je on svojim dekretom 1798. godine i učinio, pa je tako bilo okončano njezino mnogostoljetno postojanje.<sup>42</sup>

Novo razdoblje lokrumskih vrtova započinje 1859. godine, kada je nadvojvoda Maksimilijan Ferdinand, istaknuti član austrijske carske dinastije Habsburg i brat cara Franje Josipa, kupio Lokrum od tadašnjih vlasnika, građana Dubrovnika, i odmah potom poduzeo opsežne radove na uređenju vrtova, introdukciji stranog bilja i podizanju svojega ljetnikovca.

Tijekom druge polovine 19. stoljeća Lokrum se u dva navrata nalazio u vlasništvu Habsburgovaca. To je, s obzirom na širinu i plansku osmišljenost zahvata te kakvoću i veličinu investiranja, najznačajnije razdoblje u povijesti vrtnog i krajobraznog uređenja otoka. Tada je čitav otok bio pretvoren u jedinstven perivoj, pa je to sada izuzetni spomenik krajobrazne arhitekture 19. stoljeća.<sup>43</sup>

Pa ipak, uza sve to, potrebno je naglasiti da povijesnu jezgru otočkog prostora, smještenu u središnjem dijelu nekadašnjeg obradivog sklopa, i da-

<sup>42</sup> Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, III. Split: Benedikt. priorat - Tkon, Split, 1965: 272.

<sup>43</sup> B. Šišić, »Otok Lokrum«: 165-182.



Slika 9. Historicističko zdanje Maksimilijanova dvorca interpolirano između arheoloških ostataka i gotičko-renesansnog samostana

nas sačinjavaju zdanje gotičko-renesansnog samostana s preostalim istočnim i južnim krilom, te vrijedni arheološki ostaci romaničke crkve i samostana s kulom, među koje je šezdesetih godina 19. stoljeća bio interpoliran Maksimilijanov ljetnikovac izgrađen u historicističkomu slogu (slika 9).

Također sastavni dio lokrumske povijesne jezgre predstavlja sklop obradivog zemljišta koje se može sagledati u njegovim tisućljetnim granicama, gdje su generacije fratara i poljodjelskih radnika uzgajale vinograde, maslinjake i druge nasade. Na dijelu tog zemljišta tijekom druge polovine





Slika 10. Motiv iz historicistički oblikovanog terasastog vrta Maksimilijanova dvorca



Slika 11. Stari maslinjak sjeverno od arheološkog sklopa, jedini autentični ostatak benediktinskih nasada, vrlo značajan dio kultiviranih prostora otoka.










19. stoljeća bili su u historicističkom vrtneoblikovnom slogu uređeni pristupni vrt između Portoča i samostana, odnosno Maksimilijanova ljetnikovca, kao i ograđeni vrt dvorskih terasa (slika 10) združen s klaustarskim vrtom iz 16. stoljeća.

Južno od samostana, gdje su ranije bili vinogradi i maslinjaci, sada su prostrane livade s ponekim preostalim stablom masline i ponešto naknadno izraslih stabala, a služe kao rekreacijski prostori uz obalni pojas kupališta. Na praznim površinama nekadašnjih voćnjaka i vinograda, duž sjeverne granice starog benediktinskog gospodarstva, osnovan je 1960. godine aklimatizacijski botanički vrt egzotičnih vrsta drveća, grmlja i drugoga bilja.

Kao jedini autentični ostatak kultiviranih nasada lokrumske benediktinske opatije još i sada postoji maslinjak, koji se nalazi sjeverno od arheološkog sklopa (slika 11), smješten između obalnog pojasa i botaničkog vrta. Tu su neka stabla starija od tri stotine godina.<sup>44</sup>

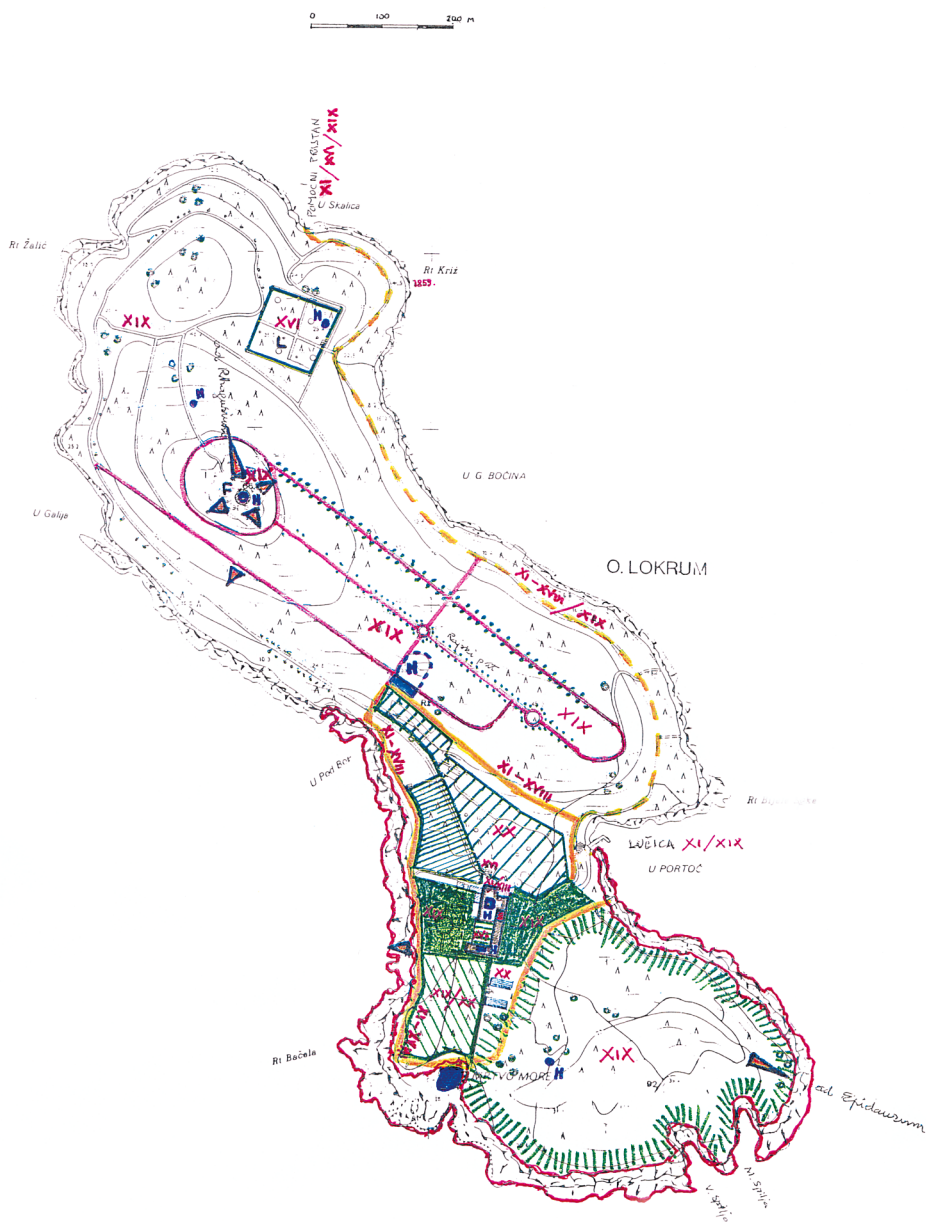
Preostaje na kraju zaključiti da i pored toga što je krajobrazno odnosno vrtne uređenje otoka Lokruma danas pretežito obilježeno historicističkim i romantičarskim slogom 19. stoljeća, krajobraznooblikovnoj posebnosti Lokruma bitno pridonosi i sve ono što je u njegovim prostorima i u njegovu ozračju ostalo nasljedovano iz ranijih, pa i dalekih stoljeća kao neizbrisivi trag mnogostoljetnoga postojanja i djelovanja lokrumske benediktinske opatije. Upravo zato je Lokrum i jedinstveni dubrovački spomenik krajobrazne arhitekture kontinuiranog milenijskoga trajanja.



-  Vrt egzotična bilja
-  Lazaret s maslinjakom
-  Zanimljivi primjerci ili grupe drveća
-  Obalni kupališni pojas s prirodnim zanimljivostima: liticama, pločama, spiljama, Zanimljivi vidici i vidikovci
-  Bunari, vodospreme i vodnjaci iz prošlosti
-  Samostanski sklop
-  Maximilianov dvorac izgrađen u sklopu samostana
-  Tvrđava na najvišoj točki otoka
-  **XIX** Stoljeća uređenja ili preuređenja

Legenda uz sliku 12.

<sup>44</sup> Pavle Bakarić, »Masline kao gospodarski i pejzažni elementi vegetacije otoka Lokruma.«, u: *Otok Lokrum - Ekološke monografije*, knjiga 1, Zagreb: HED, 1989: 259-263.



Slika 12. Objedinjeni povijesni prikaz krajobraznog uređenja otoka Lokruma.



## THE GARDENS OF THE BENEDICTINE ABBAY ON THE ISLAND OF LOKRUM

BRUNO ŠIŠIĆ

### *Summary*

The year 1023 marked the establishment of the Benedictine abbey on the island of Lokrum, located in the close vicinity of the city of Dubrovnik. The extensive grounds offered good farming prospects, and thus in the following seven centuries the monastery multiplied both in size and in wealth. Parts of the older buildings and some new houses were destroyed in the great earthquake of 1667, never to be reconstructed. The Benedictine estate prided itself upon exemplary groves of oranges and lemons, vineyards, and vegetable gardens, in addition to a special type of garden referred to as “pleasure gardens”. The carefully cultivated green spaces surrounding the church and the monastery offered moments of repose and enjoyment to both the monks and the frequent visitors to the island.

A study of the medieval gardens of Lokrum reveals that its principles of design were parallel with the contemporary skills of cultivation practiced in Europe. More recent sources point to the fact that the Benedictines also engaged in the maintenance of the woody island landscape around the monastery, making paths to the top of the island and along its northern side.

Between the years 1798 and 1859 the abbey remained deserted, when it was acquired by the Austrian Archduke Maximilian of Habsburg to serve as his country estate. Thanks to the enthusiasm of the new owner, the entire vegetated landscape of Lokrum experienced large-scale changes in terms of design and development, becoming thus Dubrovnik’s largest park.

The fact remains that it is the Benedictines who deserve the credit for creating lasting values in architecture and setting the bases of gardens and landscape design on the island, in their efforts to preserve and develop the green open space.

With its long history of arranged cultivated and garden spaces, this island-park is by far without parallel in the entire Croatian heritage of garden design.